

УДК 373.3 + 811.161.2 : 82 – 4.070

**ЕСЕ ЯК КОМУНІКАТИВНА ФОРМА ТЕКСТУ В СИСТЕМІ ТЕКСТОТВОРЧИХ
УМІНЬ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ**

Наталія Грона

Прилуцький гуманітарно-педагогічний коледж ім. І. Я. Франка (Прилуки)

Анотація. Стаття присвячена формуванню комунікативних умінь учнів молодшого шкільного віку. Автор доводить, що формування багатьох комунікативних, логічних, лінгвістичних умінь молодших школярів відбувається в процесі роботи з текстом. Текстотворчі вміння є найважливішими за своєю значущістю в системі загальнонавчальних умінь, оскільки є базовими для багатьох із них. На сьогодні з розвитком комунікативної сфери суспільства соціум потребує виховання активної особистості, яка вміє не тільки знайти інформацію, а й грамотно, зв'язно, логічно, дохідливо й чітко сформулювати свою думку з будь-якого питання. Залучаючи школярів до написання есе, учитель розвиває їхнє самостійне мислення, навчає чітко й грамотно формулювати власні думки, структурувати інформацію, установлювати причиново-наслідкові зв'язки, ілюструвати поняття відповідними прикладами, удосконалювати стиль письма.

Ключові слова: *початкова школа, текст, текстотворчі вміння, есе, комунікація.*

Наталья Грона

**ЕССЕ КАК КОММУНИКАТИВНАЯ ФОРМА ТЕКСТА В СИСТЕМЕ
ТЕКСТОТВОРЧЕСКИХ УМЕНИЙ УЧАЩИХСЯ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА**

Аннотация. Статья посвящена формированию коммуникативных умений учащихся младшего школьного возраста. Автор доказывает, что формирование многих коммуникативных, логических, лингвистических

умений младших школьников происходит в процессе работы с текстом. Привлекая школьников к написанию эссе, учитель развивает их самостоятельное мышление, учит четко и грамотно формулировать свои мысли, структурировать информацию, устанавливать причинно-следственные связи, иллюстрировать понятия соответствующими примерами, совершенствовать стиль письма.

Ключевые слова: начальная школа, текст, текстотворческие умения, эссе, коммуникация.

Nataliya Grona

*ESSAY AS THE COMMUNICATIVE FORM OF THE TEXT IN THE SYSTEM OF
PRIMARY SCHOOL PUPILS TEXT SKILLS*

Abstract: This article deals with the formation of communicative skills of primary school pupils. The author proves that the formation of communication, logical, linguistic skills of primary school pupils is in the process of working with a text. Text skills are the most important for its importance in the system of learning skills, as it is the basic for many of it. Today, with the development of communicative sphere of society it needs education of an active person, who cannot find only information, but also correctly, coherently, logically and effectively formulate his opinion from any question. Attracting schoolchildren to write an essay, the teacher develops their independent thinking, teaches to formulate thoughts clearly and correctly, to structure information to establish a causal connection, to illustrate the concept with relevant examples, to improve writing style. There are specific recommendations of the structure of an essay in the article, that offers themes of the texts for working in a primary school. The style of an essay is different in imagery, aphoristic, using annual metaphors, new poetic images, conscious guideline on spoken intonation and vocabulary. The author believes that essays stimulate the development of creative abilities of schoolchildren and desire to create their own texts, which are almost a kind of

integration of speech skills (ability to read, write, speak and listen). Taking into account the text material we can observe the communicative text form organization, that contributes to the formation of skills clearly structuring the opinion and expressing it succinctly and clearly.

***Keywords:** elementary school, text, tekstotvorcheskie skills, essay, communication.*

Постановка проблеми. Необхідною умовою формування соціально активної й духовно багаті особистості є оволодіння мовою як засобом спілкування. На сьогодні в діяльності початкової ланки освіти утверджується ідея практичної спрямованості курсу української мови. А це вимагає активної мовленнєвої діяльності молодших школярів у навчальному процесі, оскільки виховання особистості, яка гармонійно поєднує освіченість, професіоналізм, креативність, високу духовність та моральність, неможливо здійснювати без опанування рідної мови й мовлення, підпорядкування роботи над мовною теорією інтересам мовленнєвого розвитку учнів.

Програма з української мови для 1-4 класів передбачає формування, розвиток навичок мовленнєвої діяльності, роботу над побудовою діалогічних і монологічних висловлювань – усних та письмових. Мається на увазі переказ готових текстів і побудова власних висловлювань на добре знайомі учням теми: на основі прочитаних чи прослуханих творів, переглянутих фільмів, розповідей родичів, знайомих про ті чи інші події, про випадки з повсякденного життя школярів тощо. Учні вчаться складати усні й письмові висловлювання з безпосередньою комунікативною метою (запрошення, вітання, вибачення, оголошення й т. ін.).

Особливої уваги в цьому аспекті набуває текстотворча (принагідно зазначимо, що окремі дослідники вживають до атрибутиву «текстотворча» синонім «текстотвірна», «текстова») компетентність, оскільки базовим

компонентом комунікації є текст. Уміння створювати тексти (усні чи письмові) є показником мовної культури особистості, її моральності, внутрішньої й зовнішньої краси. У вмінні спілкуватися виявляються інтелект і рівень мислення індивіда, його освіченість і вихованість, культурність і ціннісні орієнтири, краса слова й духу як ознаки духовного багатства та неповторної людської сутності.

У початкових класах предметом спостережень і лінгвістичного аналізу є невеликі зв'язні тексти або їхні частини, що становлять закінчене висловлювання і можуть бути зразком для учнівського мовлення. Вони мають характеризуватися чіткістю будови, єдністю теми або підтеми (по відношенню до більшого тексту, частиною якого вони є). Це розповідь (може з елементами опису чи міркування), нескладні описи (зовнішності людини, тварини, природи, трудової діяльності тощо), міркування. А в оновленій програмі з української мови окремо виділено есе як комунікативний жанр тексту, з яким учні починають знайомитися в 3 класі.

Аналіз актуальних досліджень. Аналіз лінгводидактичної літератури свідчить, що проблема вивчення тексту учнями молодшого шкільного віку на сучасному етапі є надзвичайно актуальною. Учені О. М. Біляєв, Л. О. Варзацька, М. С. Вашуленко, І. П. Гудзик, Т. К. Донченко, С. О. Караман, В. Я. Мельничайко, М. І. Пентилюк, О. Я. Савченко, М. В. Сокирко, О. Н. Хорошковська, розробляючи шляхи оновлення змісту і структури системи мовної освіти, вважають, що вся робота з текстом має спиратися на понятійні знання учнів (лінгвістичні і мовленнєвознавчі), екстралінгвістичні (мета й умови спілкування, підпорядкованість їм мовних засобів) і операційні (правила і способи побудови тексту). Питання ж методики створення текстів різних типів, зокрема есе, потребує подальшої розробки.

Мета статті полягає у висвітленні методики роботи над створенням есе в практиці роботи початкової школи.

Для дослідження проблеми було використано такі **методи дослідження** як аналіз, зіставлення, класифікація та узагальнення даних, теоретичне моделювання.

Виклад основного матеріалу. Формування багатьох комунікативних, логічних, лінгвістичних умінь молодших школярів відбувається в процесі роботи з текстом. Текстотворчі вміння є найважливішими за своєю значущістю в системі загальнонавчальних умінь, оскільки є базовими для багатьох із них. Джерелом формування текстотворчих умінь учнів молодшого шкільного віку є практична діяльність над мовним та мовленнєвим матеріалом.

Успішність набуття знань багато в чому зумовлена рівнем умотивованості школярів до текстотвірної діяльності. Тому вчитель організовує процес навчання так, щоб на кожному уроці української мови викликати, підтримати й розвинути в учнів природну потребу в текстотвірній діяльності в процесі спілкування.

Оволодіння учнями молодшого шкільного віку зазначеними мовленнєвими жанрами функціонально-семантичного типу (розповідь, опис або міркування, есе), які можуть виділятися і в усному монологічному мовленні того або іншого жанру (оповідання, лист, замітка в газету) і того або іншого стилю (розмовний, публіцистичний, діловий, стиль художньої літератури), спрямоване на формування текстотворчих умінь молодшого школяра, зокрема, вироблення вмінь і навичок комунікативно виправдано користуватися мовленнєвими засобами в різних навчальних і позанавчальних ситуаціях. Знання мовленнєвих жанрів дає змогу людині почуватися впевнено в багатьох життєвих ситуаціях, повніше і яскравіше розкривати свою індивідуальність, варіювати ситуацію спілкування, реалізувати вільний мовленнєвий задум.

Синтетичним типом тексту, який може поєднувати кілька стилів мовлення одночасно, є *есе*. На сьогодні з розвитком комунікативної сфери

суспільства соціум потребує виховання активної особистості, яка вміє не тільки знайти інформацію, а й грамотно, зв'язно, логічно, дохідливо й чітко сформулювати свою думку з будь-якого питання. Найбільш вдалим жанром письмової роботи, що сприяє розвитку креативних умінь учнів, є есе. Залучаючи школярів до написання есе, учитель розвиває їхнє самостійне мислення, навчає чітко й грамотно формулювати власні думки, структурувати інформацію, установлювати причино-наслідкові зв'язки, ілюструвати поняття відповідними прикладами, удосконалювати стиль письма тощо. Метою есе є діагностика продуктивної, творчого складника пізнавальної діяльності, котра припускає аналіз інформації, її інтерпретацію, побудову міркувань, порівняння фактів, підходів й альтернатив, формулювання висновків, особисту оцінку автора й т. ін. Працювати з цим жанром учні починають із 3 класу. В оновленій програмі з української мови так тлумачиться поняття цього жанру: *«...розмірковування у довільній формі на будь-яку знайому тему. Не претендує на завершеність»* [5].

Есе ([фр.](#) *essai* – «спроба», «начерк») – нарис, який характеризує літературні, філософські, соціальні та інші проблеми не в систематизованому науковому вигляді, а у вільній формі [4].

Хоча художні тексти в стилі есе відомі з часів античності, появу цього жанру пов'язують з ім'ям [Мішеля Монтеня](#), який з [1572](#) року й до кінця життя працював над своїм найбільшим літературним твором, що мав назву «*Essai*». З точки зору змісту есе бувають: філософськими, літературно-критичними, історичними, мистецькими, художньо-публіцистичними, духовно-релігійними та ін. У літературі вирізняють: рецензії, ліричні мініатюри, нотатки, сторінки з щоденника, листи та ін. Виділяють також такі типи есе: описові, оповідні, рефлексивні, критичні, аналітичні та ін. В основу такої класифікації покладено композиційні особливості твору, виконаного в жанрі есе. Балаклицький М. А.,

синтезуючи різні підходи до класифікації есе, запропонував більш пристосовану до реальної української практики й потреб типологію есе, зокрема: загальне есе (може поєднувати подорож, філософію, рецепцію прочитаної літератури); есе-лист, що передбачає адресата й розмову з ним; есе-замальовка, що має невеликий розмір і присвячена одній темі; есе-стаття, що зазвичай має дидактичний імператив; есе-лекція, промова, доповідь; есе-щоденник (хроніка, зосереджена не на подіях чи ділових нотатках, а на вираженні авторського бачення світу) [1].

Есе сприяє розвитку в учнів соціального та емоційного інтелекту. Для передання особистісного сприйняття світу автор такого твору може наводити приклади, проводити паралелі, добирати аналогії, використовувати різноманітні асоціації, проявити уяву і фантазію. Текст може містити авторські роздуми, ліричні відступи, описи тощо. Більш ефектним є есе, якщо в ньому наявні несподівані повороти думки та непередбачувані висновки.

Таким чином, есе – невеликий за обсягом прозовий твір, що має довільну композицію і виражає підкреслено індивідуальну точку зору автора та враження з конкретного приводу чи питання й не претендує на вичерпне та визначальне трактування теми. Завданням есе, на відміну від розповіді, є інформація або пояснення, а не драматичне зображення або переказ якої-небудь життєвої ситуації. Есе досягає своєї мети за допомогою прямого авторського вислову, для чого не вимагається створення ні вигаданих персонажів, ні сюжету, що пов'язує їх. Це твір, який ґрунтується на творчому підході людини до розкриття поставленої в початковому тексті завдання, яке необхідно підтверджувати аргументами і фактами.

Визначальними рисами есе, як правило, є невеликий обсяг, конкретна тема, дана в підкреслено суб'єктивному її тлумаченні, довільна композиція, незвичайна манера мислення. Стиль есе відрізняється образністю, афористичністю, використанням свіжих метафор, нових

поетичних образів, свідомою настановою на розмовну інтонацію та лексику. На перший план виступає особистість автора. Відмінність есе від творів полягає в наступному: есе – художньо-публіцистичний жанр або вид творчої роботи з довільним композиційною побудовою; твір – творча робота на задану тему, що має чітку структуру з обов’язковим вступом, змістовною частиною і висновком; в есе відбивається суб’єктивна авторська позиція щодо порушеної в темі проблеми; у творі ця тема піддається об’єктивному аналізу; форма твору залежить від його типу: розповіді, опису, міркування, порівняльної характеристики або аналізу художнього тексту; формі есе властиво міркування з елементами аналізу; мета есе – спонукання читачів до роздумів; твір розвиває навички усного та писемного мовлення.

Есе має і свої обов’язкові структурні елементи: 1) вступ, у якому необхідно обґрунтувати вибір теми, правильно сформулювати тезу (20 % від загального змісту); 2) основну частину, у якій відбувається розгортання думки щодо порушеної проблеми та подається її аргументація (60 % від загального змісту); 3) узагальнення висновків відповідно до теми (20 % від загального змісту).

Тематика есе для учнів початкових класів може бути різноплановою: «Серце – будинок душі», «Чи потрібно займатися спортом?», «Як шкіра захищає людину?», «Чому обмілів Удай?», «Куди тече Удай?», «Ох, як же важко птахам зимувати!», «Подорож осіннього листочка», «Я став на рік дорослішими», «Дорогою добра», «Обережно, роботи!», «Чи треба, щоб всі бажання збувалися?», «Чуйному серцю відкривються таємниці», «Хіба солдати плачуть?», «Літопис одного дня», «Моя мрія», «Учись у природи спокою», «Я люблю Україну», «Чому осінь називають золотою?», «Ким ти хочеш бути в майбутньому?», «Чому ти любиш Новий Рік?». Пропонуємо зразок есе.

А чи є інопланетяни?

Я милуюся зоряним небом. І часом, я ставлю собі запитання: «Живе там хто-небудь?». Як було б цікаво зустріти інопланетян!

Які вони? Чи схожі вони на нас? Може бути, вони нижче або вище ростом. Або у них інший колір шкіри. Більше або менше пальців на руках. Можливо, інопланетяни зовсім не схожі на людей. А нагадують, наприклад, жуків або восьминогів. Де живуть інопланетяни? Швидше за все, розумне життя слід шукати біля інших зірок.

Сучасна техніка не дає можливість людям здійснювати далекі космічні подорожі. Але раптом інопланетяни обігнали нас у розвитку техніки? І тоді вони прилетять до нас самі (Учениця 4 класу).

Зрозуміло, есе як вид роботи з розвитку мовлення не слід змішувати з методичним прийомом розвитку критичного мислення. Суть прийому «написання есе» в такій технології можна сформулювати так: «Я пишу для того, щоб зрозуміти, що я про це думаю». Це «вільне» письмо на запропоновану тему, у якому найбільше цінується самостійність, аргументованість, оригінальність вирішення проблеми, дискусійність. Таке есе зазвичай пишуть у класі впродовж 5-10 хвилин після обговорення певної проблеми. Інколи цей прийом застосовують як підсумкову рефлексію, коли на усну рефлексію бракує часу.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Інтеграція мови та мовлення в навчанні дає можливість учням початкових класів поступово, від класу до класу, накопичувати необхідні уявлення про мову як засіб спілкування, допомагає орієнтуватися в ситуації спілкування, обдумувати свою відповідь, коригувати її залежно від мети спілкування, відкриває можливості для навчання школярів писемній формі спілкування, стимулює розвиток творчих здібностей школярів, бажання створювати власні тексти, які практично є своєрідною інтеграцією всіх мовленнєвих умінь і навичок (уміння писати, читати, говорити і слухати).

На матеріалі есе спостерігаємо організацію комунікативної текстової форми, яка сприяє формуванню вмінь чітко структурувати думку і виражати її лаконічно й чітко. Подальше дослідження вбачаємо в аналізі досвіду роботи з організації еселогічної роботи в початковій школі як результату реалізації змісту програми з української мови.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Балаклицький М. А. Есе як художньо-публіцистичний жанр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www-philology.univer.kharkov.ua/katedras/prof_sites/balaklitsky/balaklitskij_metod.pdf – Назва з екрану.
2. Болотнова Н. С. Текстовая деятельность на уроках русской словесности: методики лингвистического анализа художественного текста: методич. пособие / Н. С. Болотнова. – Томск, 2002. – 64 с.
3. Вашуленко М. С. Українська мова і мовлення в початковій школі: метод. посібник / М. С. Вашуленко. – К.: Освіта, 2006. – 268 с.
4. Головащук С. І. Складні випадки наголошення [Текст]: словник-довідник / С. І. Головащук. – К.: Либідь, 1995. – 192 с.
5. Українська мова. 1-4 класи загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/images/gr/pr/ykr_mova.doc. – Назва з екрану.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Грона Наталія Вікторівна - кандидат педагогічних наук, викладач вищої категорії, викладач-методист, голова циклової комісії викладачів української мови і літератури Прилуцького гуманітарно-педагогічного коледжу ім. І.Я. Франка.

Коло наукових інтересів: професійна підготовка майбутніх учителів початкових класів до формування у молодших школярів текстотворчих умінь.